

Мій незримий батько

КУПИТИ

Стільком отцям і синам не було дано такого спільного Ізраїлю, байдуже, євреями вони були чи ні. Цей Ізраїль може бути також і Монголією, паломництвом до Мекки або просто гарним жартом. Деякі отці й сини спершу й не думають шукати свій Ізраїль. А ми з татом свій намацали. Я вдячний за це і шкодую тільки про те, що ми не зробили цього раніше. Тоді б я зміг раніше дізнатися, що мій тато не незримий. Що він просто ховається. І що він знову втече до своєї схованки, як тільки літак приземлиться в Німеччині. Це настільки ж сумно, наскільки й неможливо хоч якось змінити.

Що робити, коли ти — російськомовний українець, єврей за походженням і живеш у Німеччині? Ти дружиш з арабами й наливаєшся на неонацистів, а твій батько досі ностальгує за Радянським Союзом, бо там залишилася його молодість і всі невтолені надії — який вихід? Звичайно, вирушати до Ізраїлю. Герой роману Дмитрія Капітельмана, онук рабина й син безбожника, у пошуках власної ідентичності втілює заповітну мрію народу-вигнанця про землю обітовану. Ізраїль, Єрусалим, Палестина, земля молока і меду, ливанські кедрі, пострадянське телебачення і спокусливі орієнтальні діви — подорож, що спочатку видається банальною, перетворюється на мандрівку, вирішальну для подальшого життя.

Мій незримий батько

Дмитрій Капітельман

Мій
незримий
батько

ISBN 978-617-614-206-5

Дмитрій Капітельман

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Meridian сердца

Meridian des Herzens

Dmitrij Kapitelman

Das Lächeln
meines unsichtbaren
Vaters

Roman

Ins Ukrainische übersetzt von *Bogdan Storokha*

Czernowitz
2018

Дмитрій Капітельман

Мій
незримий
батько

Роман

З німецької переклав *Богдан Стороха*

Чернівці
2018

УДК 82-3
К 19

Капітельман, Дмитрій

Мій незримий батько : роман / Дмитрій Капітельман ; пер. з нім.
Богдана Сторохи. – Чернівці : Книги – XXI, 2018. – 272 с.

ISBN 978-617-614-206-5

Стільком отцям і синам не було дано такого спільного Ізраїлю, байдуже, євреями вони були чи ні. Цей Ізраїль може бути також і Монголією, паломництвом до Мекки або просто гарним жартом. Деякі отці й сини спершу й не думають шукати свій Ізраїль. А ми з татом свій намацали. Я вдячний за це і шкодую тільки про те, що ми не зробили цього раніше. Тоді б я зміг раніше дізнатися, що мій тато не незримий. Що він просто ховається. І що він знову втече до своєї схованки, як тільки літак приземлиться в Німеччині. Це настільки ж сумно, наскільки й неможливо хоч якось змінити.

УДК 82-3

Книгу видано за підтримки

Посольства Федеративної Республіки Німеччина в Україні

Посольство
Федеративної Республіки Німеччина
Київ

Перекладено за виданням:

Dmitrij Kapitelman. Das Lächeln meines unsichtbaren Vaters. Hanser Berlin, München, 2016.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

Copyright © Hanser Berlin im Carl Hanser Verlag München 2016
All rights reserved

ISBN 978-617-614-206-5

© Книги – XXI, 2018, *видання українською мовою*

© Богдан Стороха, 2018, *переклад*

© Анна Стьопіна, 2018, *обкладинка*

Мій незримий батько і я

Раптом у мене не залишилося важливішого питання до батька:

- Тату, а ти взагалі був в Ізраїлі?
- Ні.
- Ну ти ж хочеш поїхати туди?
- Ну, так, це було б непогано.
- Було б непогано?
- Так, непогано.
- І чому це було б непогано?
- Бо там у мене колекція марок.

Усе життя мого батька визначалося його єврейством. Принаймні цим він усе пояснював, так само й усі вирішальні події і повороти у своєму житті. Якщо його супроводжує удача – він хвалить своє єврейське щастя. Підхопить десь застуду – жаліється на нього. Коли бачить неперевершеного Дастіна Гоффмана в «Людині дощу» (одна з татових улюблених стрічок), то ніколи не забуває з гордістю зауважити, що Гоффман – *також* єврей. А от з релігійним єврейством він уже покінчив. Він не дотримується ніяких традицій. Свинину їсть залюбки, ще й з підливкою зі свинини. Але поховати його треба буде на єврейському кладовищі.

Отже, що для мого аж ніяк не релігійного батька означало бути євреєм, я досі ніяк не міг побачити.

Правда така: мій батько, Леонід Капітельман, незримий. І тому я хочу поїхати з ним в Ізраїль, бо є у мене підозра, що саме в Ізраїлі він зможе явитися.

Тим паче, що там у нього, мабуть, є якесь майно.

– Колекція марок?

– Так, колекція. Я віддав її 1993-го.

– Мабуть, було б добре поїхати в Ізраїль, якщо там у тебе є колекція марок?

– Так.

– Ну а ще є причини?

Батько хвильку роздумує.

– Ще в Ізраїлі чайний сервіз із рубінами.

– Сервіз із рубінами?

– Дуже гарний сервіз.

– Чайний сервіз із рубінами й колекція марок. І більше в тебе немає причин поїхати до Ізраїлю?

– Ну, ще добре, коли навколо тебе багато євреїв.

Про це «добре» мого тата треба сказати окремо – він вживає слово *полезно*. Між собою ми говоримо російською. Буквальний переклад цього «полезно» буде «корисно». Чи «благо-дійно». Тобто це добре/цілюще/благо-дійно, коли тебе оточують євреї.

– Ще ми могли б провідати моїх друзів. У мене їх дуже багато там, в Ізраїлі. Вони свого часу виїхали туди з України. Я б і справді хотів з ними зустрітися.

Ми тоді також майже виїхали до Ізраїлю. Вже отримали візи, валізи були спакзовані. Та потім з'явилася Німеччина. Дозвіл на в'їзд до Німеччини наша родина отримала тільки тому, що батько був євреєм. А ми були саме тими «євреями примирення». Це був 1994 рік, і відтоді ми тут, однак тато так і не навчився сприймати Німеччину як нову Батьківщину. Я гадаю, через те, що так і не пробачив цій країні Голокост. Він, звісно, так не каже. Але не заперечує, коли про це кажу я. Або ж задовольняється таким собі

ядучим «Ну та воно все не зовсім так». Наче намагається переконати, що йому смакує пересолена страва, а сам тим часом ложку за ложкою вихлюпує під стіл. Припустимо, я помиляюся і мій батько дійсно пробачив Німеччині Голокост – але він, напевне, не забув про те, як людей, позначених зіркою, зробили невидимими. Але інколи здається, що батько повністю звільнився від усього цього. Тоді поруч зі мною раптом з'являється аж занадто ейфорійний батько, і кожен у цьому суспільстві раптом стає його другом. Однак такі моменти трапляються все рідше.

Я спостерігаю за татом. Він стоїть за ковбасною вітриною свого магазинчика російських делікатесів у Ляйпцизі й дещо невпевнено відкушує шматочок краківської, яка майже випадає з булки. Сивий, жує, розсипаючи крихти, розгублений ось такий він переді мною, огорнутий байдужим гудінням холодильників. Покупців зараз немає, а без них батьків «магазин» здається покинутим. Як і він сам у Німеччині.

Мені здається, в Україні все було інакше. Звичайно, він ненавидів цю країну, бо вона так само поводитися з ним, як і з його предками. Це була його домівка, але не батьківщина. Наукова кар'єра математика залишилася для нього недоступною, адже радянська система не бажала бачити євреїв начальниками. Але наскільки я пригадую, у Києві батько жив повноцінним і самостійним життям. Він підзивав таксистів доларовими банкнотами (у Києві на початку дев'яностих людину з пачкою доларів у руці не можна було не побачити, але тато і долари – це вже окрема історія). Із моєю прекрасною матір'ю-молдаванкою він ходив по театрах, ресторанах і кіно. Одного разу я побачив його на великому міському ринку, коли він торгувався за кіло сала. Тато пробував сало, критично кривився і потім перейшов із російської, якою ми говорили в східній частині Києва, на українську – мову простих продавців.

Щоб дати зрозуміти, що воно не варте тих п'яти тисяч гривень, які за нього просять. Продавці безпомічно либилися, поблизкуючи золотими коронками, дещо безпомічно крутили в руках свої ножі, а потім заволали: «Батька, паймей же серця». Але батько незворушно виторгував свою ціну. Мене це дуже вразило.

Коли мої батьки запрошували друзів, батько сипав жартами, він насолоджувався тим, що був у центрі уваги. Я не завжди міг допетрати всі двозначні моменти, але бачив, що всі сміялися, і дуже пишався татом. Із великим задоволенням я заглядав в обличчя наших гостей, які дивилися на мого батька по-доброму, з очікуванням та великою увагою. Я бачив і його щасливе обличчя, блиск жаринок у сріблясто-зелених очах під чорними кучерями, які мені завжди хотілося схопити і вовтузити. Мені було сім, і я не знав, що батьки бувають ще й невидимими.

На Новий рік у Німеччині батько навіть не виходить надвір. А якщо все-таки виходить, то лише для того, щоб зібрати упаковки від феєрверків, які запускає моя мама, не випускаючи сигарети з губ. Звичайно – лише перед власним будинком, щоб не випустити з поля зору рідні двері, а шлях втечі був не занадто довгим. Зіщулившись і з якимось незрозумілим усміхом, він перебігає з пакетом між купками сміття. Дивиться лише вниз, сліпо не помічаючи потоки кольорів, що в екстазі розливаються в небесах. Його життя розгортається між магазином і квартирою, восени він іде в ліс по гриби – туди, де його ніхто не бачить. А відколи він знає, що кожного понеділка ЛЕГІДА протестує проти всього, що не пахне кислотою капустою, батько уникає центру міста. Чому відбувається цей відхід у тісню і малість? Звідки ці розгубленість і малодушність?

Найкоханіша моя людина залишається таємницею. Дуже важко по-справжньому наблизитися до цієї таємниці. Може, у мого батька просто якийсь заблукалий

і суперечливий характер, що й за інших обставин ніде б не знайшов собі місця. Чи він став незримим, бо його єврейське життя в Україні та неонацистській Східній Німеччині занадто багато в ньому стерло? Я нічого цього не знаю. У мене є тільки якісь припущення. Мій батько такий, як є, бо він єврей? Чи його розуміння себе самого не дає йому бути другом усьому світу з гарячим серцем – тим, ким би він, власне, дуже хотів бути?

І тому – Ізраїль. Я сумую за правдивим поглядом на свого незримого батька і сподіваюся знайти цей погляд там. Треба поспішити. Тато погано переносить спеку в Німеччині і приймає таблетки проти високого тиску. Як воно буде із сонцем Близького Сходу? Скоро я, мабуть, підпишу постійний договір із редакцією. Зі стабільним графіком роботи та усіма напастями, що заважають подорожам. Можливо, у мене не так і багато часу, щоб побачити свого невидимого батька.

Я радію, що він каже про цю ідею «було б непогано», навіть якщо знаю, що ні чайний сервіз, ні колекція марок не мають вирішального значення. Але що тоді? Як відреагує Леонід Капітельман, коли стане перед Стіною плачу? Коли можна буде плакати? За Україною, яку він ненавидить, бо йому ніколи не можна було її любити? Бо вона не хотіла, щоб він її любив. Але тут він провів дві третини свого життя. Тут купався багато літ поспіль у Дніпрі. І тут на чорних ринках спекулював закордонними марками, поки його батько, Давид Капітельман, їх не знайшов – тато ховав свою контрабанду в партквитку – і не конфіскував. І плакати за Німеччиною, яку він ніколи не розумів і ніколи, мабуть, не зрозуміє. Німеччина, де він перестав плавати влітку або ходити з мамою в кіно і де він проміняв дикий ринок на пустку супермаркету. Плакати за Німеччиною, яку він ніколи не хотів любити. І якій, власне, було глибоко байдуже, чи спаде коли на думку Леоніду Капітельману її полюбити.

Я ввесь час розказую про невидимість, але сам навіть не представився. Перепрошую. Мене звати Дмитрій Капітельман. Чи просто Діма. Припускаю, що Ви вже помітили моє особливе ставлення до батька. Власне, до мами, Віри Ромашкан, також. Ми всі, безумовно, любимо одне одного, проте ця безумовна любов визначається багатьма умовами. Моя мати – не єврейка. Вона народилася в місті Сороки в Молдавії і вийшла заміж до Києва. Із релігійної точки зору я несправжній єврей, тільки наполовину – такий собі «пошкоджений екземпляр». Бо право називатися євреєм передається по материнській лінії. Ось методика «інвентаризації людських ознак», яку моя мама вважає цілком прийнятною: «Синку, ти напівкровка. Взагалі, якщо говорити точно, у моїх п'ятдесяти відсотках є й інші складові. Тому єврейська частина в тобі найбільш виразна». Бути євреєм виключно з батьківського боку – це щось на кшталт ексклюзивного довічного абонементу в басейн, в який, правда, ніколи не наливають воду. Щоліта потрібно вигадувати собі незримі води, що вимотує і не задовольняє водночас. Тому я регулярно приймаю для себе рішення не замислюватися про свій єврейський спадок. Є багато інших, більш цікавих питань, аніж власна генеалогія. Чому я, наприклад, не з'їв упаковку ківі без ГМО? І чому я вже біля каси знав, що не буду його їсти? У мене прямий характер? Чому мені так важко закохуватися? Як я ставлюся до грошей? Чому мене дуже люблять коти? Десь так.

Кожна людина сама вирішує, що бачить, коли дивиться у дзеркало. Я зрозумів це у двадцять вісім. Я не вірю ні в Бога, ні в генетичний детермінізм. І вже точно не в увесь колективний політичний ідіотизм, що витікає з цих двох варіантів. У цій країні в мене є право першим починати танцювати на вечірках, з'являтися на командних фото «Кройцгзьких тигрів» і волати на ідіотів із ЛЕГІДА «Валіть звідси!» На останній демонстрації я навіть при-

думав свій бойовий клич і волав особливо бахнутим із них: «Лу-у-узери! Лу-у-узери!» Сорі, але кожен, хто заздрить біженцям, лузер. Іншим демонстрантам це здалося прикольним, і вони приєдналися до мене. Слово «заслужене» я б краще писав так: «за служене». Політично я освічений, незалежний і самовизначений. І до того ж – дуже розгублений, а часом і надто самотній. Тоді я боюся, чи не стаю наполовину незримим або людиною без образу. Не знаючи, хто я такий, і усюди – не вдома. Ще гірше: хто я і де б я хотів бути, знаючи тільки про свою неоперабельну ваду. Тоді відкривається засідання мого Внутрішнього суду, і він оголошує вердикт: «Фальшивий єврей Дмитрій К., більш ніж достатньо споряджений для щастя, на підставі вини перед самим собою засуджується до жалюгідного життя без знання себе самого!»

Тато і я, ми їдемо до Ізраїлю. Так. І під час цієї поїздки ідеться також і про мене, про моє незриме Я.

Курчата на Шабат – спеціальна пропозиція

Ми з батьком ніколи не подорожували вдвох, якщо, правда, не рахувати наші з ним, так би мовити, експедиції із Центру переселенців у Меране до місцевого супермаркету «Кауфланд». Це було в перший рік після нашого переїзду, коли мама тижнями сиділа в лікарні у моєї сестри – Тоня захворіла майже одразу, щойно ми приїхали. Так сталося, що тато і я лишилися вдвох у маленькому саксонському містечку і кожної суботи вирушали купувати яблучний сік, курячу ковбасу та сухі сніданки «Ціні Мініс» за зниженою ціною. Інколи ще курчат чи мегаупаковки макаронів, але для тата було важливим, щоб це були «особливі пропозиції». Та йому і зараз це важливо. На чому не було цієї червоної етикетки, цього *рот-шильда*, – те не ставало нашим. Можна сказати, що Німеччина із нашою понадсередньостатистичною єврейською родиною отримала нових *Ротшильдів*.

Ми завжди ходили пішки, дорога в один кінець займала годину. Щосуботи той самий маршрут, ті самі особливі пропозиції, однак я ніколи не сприймав наше паломництво в Землю Закупівану як обтяжливий обов'язок. Навіть дорогу додому, коли Ротшильди, хекаючи, піднімали свої скарби нагору до гуртожитку переселенців. Бо тільки ідіот купує *одне* курча за вигідною ціною – треба брати одразу

трох, не менше. А що як такої пропозиції більше не буде? А ще краще чотирьох. А те, що Судний день, коли шахти могли збідніти і ціни закам'яніти, ніяк не наставляв, а курчата щосуботи раптово втрачали в ціні, мого батька аж ніяк не вражало.

Мені тоді було вісім, і я любив наші спільні походи. Тато завжди давав мені зрозуміти, як йому подобається ходити зі мною цими новими для нас вулицями у цьому новому світі. Меране дуже відрізнялося від Києва: замість іти широкими мерехтливими алеями, заповненими людьми – ми проминали ставки з лебедями і замок. Замість будинку з червоної цегли ми збували дні в біло-блакитному вагончику. Найбільше мене збивали з пантелику автобудинки. Мій новий приятель Артур, який жив тут на два місяці довше і трохи говорив німецькою, пояснив, що ці місця, де машини стоять без ладу, називаються автобудинками. Навіщо машинам будинки? Вони ж були не в будинках, просто стояли надворі. І чому машини в Німеччині такі страшенно дорогі? У Києві татові треба було лише помахати грошима в повітрі, й у нас вже була машина. А тут рядами стояли таксі з преїскурантами за вітровим склом. Три, п'ять, дванадцять тисяч дойчмарок – хто стільки платитиме, щоб раз поїхати на машині? Ні, сенсу в цьому не було ніякого. Як не крути.

Під час прогулянок тато брав мене за руку і пояснював, чому моє майбутнє покращилося після переїзду до Німеччини. І чому три упаковки молока по шістдесят пфенігів – це вигідніше, ніж дві за марку п'ятдесят – хоч ти і витрачаєш на тридцять пфенігів більше. Його повчання варіювалися залежно від того, чи він у ту мить оцінював життя взагалі, чи спеціальну пропозицію «Кауфланду».

А тепер я трохи боюся прозвучати претензійно: я переконаний, що мій батько і я перетворили наші прогулянки на салонну розвагу серед контингенту біженців у Меране.

«Пенні» був ближче, «Норма» також, а «Лідль» – майже по сусідству з нашим притулком. Однак усе більше пожильців копіювали «економічну модель Капітельманів», обираючи довшу дорогу.

За освітою Леонід Капітельман – математик. Мені в житті не траплялася людина, котра б, як мій батько, одружила віру в точність і безпомилковість чисел із невиліковним прагматизмом та розхлябаністю. Двічі помилитися в розрахунках – це, на його погляд, ціла драма. А два дні ходити в штанях навиворіт – це «дрібна неточність». Хоч тато і не вірить, що життя вичерпно пояснюється цифрами, однак він переконаний, що вони якнайкраще його описують. Може, саме в цьому бере початок його заперечення релігії, чий вплив на нього самого залишається невизначеним?

Цілком може бути, що мої батьки в останню мить проміняли Ізраїль на Німеччину саме тому, що віза у ФРН з'явилася саме як одноразова «спеціальна пропозиція». Ізраїль у будь-якому разі лишався запасним варіантом. З цим нібито було все просто. Настільки просто, що мій батько тричі «пропустив» термін отримання документів у посольстві Ізраїлю в Києві, хоча його математична прискіпливість зазвичай не дозволяла витратити марно навіть гривню. І це не обов'язково від скупості, більше з остраху перед наслідками, що не піддаються калькуляції. Як можна повірити в те, що саме цей чоловік тричі «пропустив» можливість узяти долю родини у свої руки? Десь у глибині душі він не хотів жити в Ізраїлі? Чи це була спекуляція в очікуванні кращої пропозиції?

Оскільки його академічна кар'єра була заблокована з політичних причин, тато працював інженером-планувальником у Міністерстві будівництва. Там він познайомився з Маріком Ревзіним, що став його найкращим другом. Але про Маріка я розповім трохи далі. Спершу про одну з причин, чому тато їде зі мною до Ізраїлю.

Отже, саме мій батько, який ненавидів радянську систему, а та йому не дозволила ненавидіти самого себе й оголосила частиною етнічно-релігійної меншини – саме він мусив допомагати розбудовувати соціалізм. Не ідеологічно – цілком у практичному дусі. А саме роблячи те, що Леонід Капітельман умів найкраще: рахувати. Виводячи калькуляцію того, скільки гранітних плит, кабелю і віконних шибок потрібно для зведення нових адміністративних споруд.

Тим єдиним, що тато цінував у радянській системі, були її недоліки. Тисячі можливостей саботувати цього сліпого велета. Усюдищу економічна дисфункція дозволила йому «спекуляцію». Так тато називає те, коли торгують поштовими марками, розпродують нумізматику чи запускають в обіг фальшиві проїзні на трамвай.

«Мені на роботі платять тридцять п'ять рублів на день. А на спекуляції я заробляю десь по сто п'ятдесят зверху. В Капітельмана завжди є заначка». Через шістнадцять років він припинив працювати інженером. І досі тато обгрунтовує це рішення тим, що у нього від екранів на роботі почалися проблеми з очима. Це – точно правда. Так само, як і його твердження, що це абсолютно не мало сенсу – за стільки грошей ходити на роботу, якщо наспекулювати можна більше. Його ненависть до системи взагалі не мала нічого спільного зі звільненням із роботи – ця ненависть просто була, як сніг чи дощ. А через дощ нікого не звільняють з роботи.

Відповідно до своєї економічної теорії батько шукав собі ще більш сліпого велета – і почав літати до Китаю, щоб мати змогу продавати хронічно бідним і незабезпеченим українцям усе, від батарейок до ангорових светриків. Коли тато повертався з Пекіна, наша двокімнатна квартира ставала схожа на якийсь китайський склад. Потім до нас приходили люди з величезними сумками, товари зникали,

а долари залишалися. Тато, вельми задоволений собою, як мені здавалося, власноруч змайстрував сховок для грошей як втілену обіцянку процвітання. Але він, мабуть, теж здогадувався, що така схема працюватиме не вічно. Законним це і близько не було. Тому тато знову і знову говорив зі мною наодинці й дуже серйозно застерігав (таким він мені взагалі не подобався), щоб я нікому не проговорився ні про Китай, ні про наші плани переїхати до Ізраїлю. Навіть Костіку і Ростіку. Костік і Ростік були моїми друзями, а я не міг нічого їм сказати, хоча Костікові родичі ще раніше за нас влиндили до Канади, так що тут я навіть не мав спокуси порушити свою обітницю мовчання.

Із Ростіком було складніше. Він жив у квартирі напроти нашої, і тому не було й дня, щоб ми не гралися разом. Інколи його мама Наташа пригощала нас хлібом, змоченим водою і присипаним цукром. Ростік пішов у дитсадок, а я ні, бо тато не довіряв українським дитячим садкам. Я чув, як він казав, що у дитячих садках для єврейських дітей починаються суспільні тортури. І тому я цілими днями десь нудився і чекав під парканом дитсадка на Ростіка, щоб ми нарешті могли погратися.

У великий день нашого переїзду я взагалі не розумів, чому я повинен поїхати, не попрощавшись із Ростіком. Коли батьки закинули в таксі останню валізу, я взяв за руку блілого і мовчазного Ростіка, котрий за всім тим спостерігав, і зі світською люб'язністю промовив: «Дорогий Ростік, ходімо востаннє прогуляємося по двору». І ми разом побігли на наше улюблене місце, до пофарбованої в зелене шведської стінки. Коли я повернувся, тато розлючено відвів мене вбік: «Діма, я ж тобі казав! Чого ти розповів Ростіку, що ми їдемо до Німеччини?» Я вибачився перед татом, і потім із усіма речами ми вирушили на автовокзал.

Мені й досі хочеться вибачитися перед Ростіком за те, що я не зізнався раніше, що скоро зникну і ми вже ніколи

не побачимося. У такі моменти мені особливо болить, що я ніде себе не відчуваю на своєму місці й у мене немає жодного друга дитинства. Так само мені хочеться, щоб ми ніколи не виїжджали з України. Я тебе, Ростік, не забув, а ти мене, мабуть, вже точно.

Дуже вірогідно, що Німеччина на початку дев'яностих так щедро розкидалася дозволами на в'їзд східноєвропейським євреям, бо через розпад Радянського Союзу їх раптом з'явилося багато як ніколи. Натомість німецький асортимент семітів був значно біднішим. «Контингентні біженці» – цей товар відкрив нову статтю в торговому прейскуранті Німеччини як великого етно-політичного підприємця. Батько роздобув цей екзистенційний делікатес за привабливою ціною, а ФРН отримала знижку на оборудки зі свого минулого.

У бундестазі тоді говорили про «історичну відповідальність» і обов'язок та загрозу нового антисемітизму для євреїв Східної Європи, котрим потрібно надати місце для втечі. А емісія державних облігацій такого обсягу вимагає, звичайно, відкидання усіляких там бюрократичних копирсань. Тож історична відповідальність втілилася в детальних опитувальниках, де капітал та робоче місце в Німеччині важили більше, ніж фактична активність в єврейській общині.

Усім, на кому красувався означник «єврей», на початку дев'яностих відкрився німецький портал. І семітський кредит довіри Леоніда Капітельмана виглядав абсолютно бездоганно: члени родини загинули в концентраційному таборі, батьки Рахіль та Давид Капітельмани (він – звичайно, бухгалтер) були взірцевими відвідувачами синагоги. Неофіційно у цій бездоганності був невеликий недолік: Рахіль ходила туди тільки заради Давида і була такою ж вірянкою, як і телеграфні стовпи обабіч дороги до молитовного будинку. Зі свого атеїзму вона не робила таємниці

для малого Леоніда. Ті небагато історій, які тато розказував про свою маму, врешті-решт демонстрували, що їй був властивий той же прагматизм майже на межі божевілья, що й у нього самого. Коли Давид не змушував її іти до си-нагоги, вона спускалася у двір травити голубів – вона дуже бридилася цих істот, що переносять хвороби. Існування бактерій доведене, Бога – ні, а Рахіль Капітельман була лікаркою і, відповідно – вченою.

Про Давида Капітельмана тато майже нічого не розповідав. Крім того, що той був дуже віруючим і воював під час Великої Вітчизняної війни. Цим тато дуже пишається. Але дідові медалі та ордени за заслуги він усе ж загнав на чорному ринку. Мені здається, що татові хочеться більше розказати про свого батька, але він цього не робить. На жаль, я ніколи не знав своїх єврейських дідуся і бабусю: коли я народився, вони вже померли.

Для моєї аж надто неєврейської матері Німеччина теж мала відкрити портал. Але моя зведена сестра не мала у своїх активах незримого батька. Вона нічого не могла принести ФРН з етно-політичної точки зору. Але той, хто говорить про гуманність, час від часу мусить говорити і про неєвреїв. Нас усіх «прийняли» як своєрідний «багаж гуманності» безсумнівно єврейського пана Капітельмана, бо у нього в паспорті, як і в моєму свідоцтві про народження, було вказано «єврей».

А те, чи вірує Леонід Капітельман, службовців не цікавило.

Катма полум'я Авраамового

У притулку для біженців було, зрештою, непогано. У батьків була окрема кімната, а я і Тоня ділили кімнату навпроти. У великому залі хтось із дорослих постійно грав у карти. Дні минали легко і душевно. Поруч із гуртожитком паслися корови, я і мої нові друзі, хоч нам це й забороняли, любили видиратися на огорожу, щоб пошугати тупу худобу. Притулок у Меране не був переповненим біженцями, доведеними до краю, котрі кинулися за Середземне море, не маючи при собі нічого, крім волі до життя. Меране – це джентрифікований палац, із парком вагончиків, повних вихідців зі Східної Європи, котрі обрали Німеччину як найкращий варіант із багатьох можливих. Дорогою до ФРН вони встигали подивитися два фільми з Мелом Гібсоном, а потім їм ще треба було пояснити, чому в костюмі від Гуго Босса не варто іти до соціальної служби. Охороняв притулок сільський поліцейський Карстен. Він навіть інколи грав із нами в карти. Новий світ кращого життя почався непомітно, із цього відчуття радянсько-єврейської спільності.

Та щойно ми виходили з притулку, це відчуття вивітрювалося. Після двох місяців мовних курсів мене закинуло до німецької початкової школи, так би мовити – першого піддослідного кролика, бо я якось швидко нахапався прикольних німецьких слівцець типу «ну такое».

Дорогу до німецької школи я вже добре знав. Школа була десь на півдорозі до «Кауфланду», ми з татом вже часто проходили повз неї. Звичайно, у перший день тато мене провів – повз ставок із лебедями, повз ці божевільні автобудинки, повз «Пенні» й «Нетто», до яких такі прихильники «Кауфланду», як тато і я, взагалі не могли мати стосунку. Само собою, ми вже минули все це, коли тато біля входу до школи сказав мені: «Діма, це дуже важливо, послухай мене уважно». Він знову зробив дуже серйозне обличчя, і я вже здогадувався, що нічого хорошого з цього не буде.

«Байдуже, як усе пройде сьогодні. Тільки не треба вигадувати, що діти в класі – це твої друзі. Вони ніколи ними не стануть. Для них ти завжди будеш прийшлим, іноземцем. Так само і для твоїх учителів. Не сподівайся від них на справедливість. У цій країні теж ненавидять євреїв, але тут не можна це робити так відкрито, як в Україні. Тобі потрібно стати вдвічі кращим за інших, розумієш? Удвічі! У мене теж так було, інакше ми просто не зможемо прожитися».

Я пішов у клас і сів за парту. Скоро мені дали листок з арифметичними завданнями. Дивним чином ці завдання були розміщені в окремих полях, що разом утворювали обриси павука. Мабуть, цього чорно-білого павука мені потрібно було розмалювати. За кілька хвилин я розв'язав усі приклади і потім розмалював павука, продовжуючи дивуватись тому, як усе влаштовано в німецьких школах. Оскільки я мало цікавився малюванням, уже за п'ять хвилин все було правильно пораховане, а от комаха – безнадійно спотворена. Рахувати мене тато навчив уже давно. Він і Леся Савеліївна, моя домашня вчителька. Тато не довіряв українській початковій школі, бо для єврейських дітей там були особливі, занижені, вимоги. Скоро до мене підійшла учителька фрау Гартвіг і проглянула мій цілком успішний провал, котрий задумувався, власне, як завдання

на цілий урок. Вона подивилася на мене майже з жахом, а потім послала до директора. Він вирішив у той же день перевести мене в третій клас. Першого ж дня у німецькій школі я втричі перевиконав татові настанови: досяг удвічі більшого і залишився на самоті.

Згодом татові серйозні слова набули конкретної форми. Третьюокласники мене одразу незлюбили. Усі фанатили від «Короля Лева», які смішні Тімон і Пумба. А зі мною ніхто не хотів посміятися зі смішних Тімона і Пумби. Чому ні? Що було для них критерієм виключення, як не це? Може, причина дійсно була в тому, що я подивився «Короля Лева» не в єдиному кінотеатрі Меране, а піратську копію з поганим російським перекладом у притулку? Але ж я все знав, я майже кожного вечора дивився «Короля Лева»!

Невдовзі по тому я і мама пішли на шкільний вечір; вона спитала, чи хтось із друзів займе для нас місце. Я чесно відповів, що не маю друзів у класі. Вона зупинилася і з жахом подивилася на мене.

– Діма, у тебе в класі немає друзів?

– Ні.

– Жодного?

– Ні, мамо.

Я не розумів, що це за допитування. Мої друзі були в Україні. Нові – у притулку. В цьому іншому світі – не було. Як не було і відчуття, що на це є більш-менш реальні шанси. У притулку є, у школі – нема: так я розділив два своїх світи, і це здалося мені цілком нормальним. Я був «смердючий кацап», як мені багато разів доводили на шкільному подвір'ї. А перш ніж мені дозволять грати з усіма у футбол, вони краще візьмуть у команду унітаз.

Я не знаю, чи хтось із тих третьюокласників сьогодні блокує автобуси із переселенцями і кидає каміння у біженців. Я не буду говорити, що вони регулярно купують проїзний по всій Саксонії і їздять у Дрезден підтримувати

ЛЕГІДА. Це було б несправедливо. Але не стану брехати, мене б це не здивувало. Із Дрездена чи інших місць віє тим самим холодом, який я колись відчував у класі в Меране.

Через рік ми залишили притулок і переселилися в чотирікімнатну квартиру в районі Грюнау в Ляйпцизі, що складався із суцільних шлакоблочних будинків. Татова ейфорія від нового життя злетіла у небачену височінь. Пригадую, як ми вирушили до магазину меблів «Гьоффер» у парку коло Заале. Тато сидів біля водія і міцно тримався за ручку над вікном. Радіо грало якусь пісню, що починалася стукотом барабанів, бум-бум-бум-бум. Тато похитував головою в такт музиці, всотуючи з неї енергію, і виглядав щасливим. Ритмічні рухи, скуйовджені чорні кучері, сріблясто-зеленкуваті очі – таким я знав свого тата у Києві. Готовим купити усім настільні лампи і розпочати нове життя. Але, звичайно, лише якщо на ці лампи буде «особлива пропозиція».

Як відомо, підставою «особливих пропозицій» лише зрідка стає любов до ближнього. Коли купуєш шість кіло курятини за знижкою, буває так, що наступного дня чотири з цих шести починають смердіти. І тому татове захоплення новим життям вже скоро помітно знизило градус. Він став роздратованим, як ніколи раніше. Серйозна міна, яку я ніколи не любив, котра змушувала напружуватися і кам'яніти його м'яке обличчя, вже ніколи не зникла. Незважаючи на ротшильдівський стиль життя, наша фінансова ситуація дедалі гіршала. Проте я вірив, що батька допікали не гроші чи їхня відсутність. Це були його сором і страх, що він не міг вирахувати, як їх заробити. Капітельман без заначки? Це значило вже занадто низько впасти. За фінансовою скрутою маячило також питання без відповіді – а що йому взагалі робити в Німеччині? Йому бракувало роботи, спекуляцій, поїздок

на пекінські базари, солодкого присмаку брудних, проте чесних гешефтів. І незалежності, головним чином – її. Тато усвідомив, що легко покинути країну, але не змінити спосіб життя.

У Грюнау наші походи батька і сина перетворилися на прогулянки із собакою навколо кварталу. Не так екзотично, звичайно, як хрестовий похід у святий «Кауфланд», однак – щодня. Як і раніше, тато брав мене за руку і відкривав скарбницю своїх переконань. Загалом вони подобалися мені все менше. Подвоєння результатів та постійне «ми проти них».

Коли я приходив зі школи, то враз переймався іншими турботами, ніж теревені про диснейвський мультик, а саме – неонацистами. Тобто: у ФРН прийняли євреїв на знак історичного примирення, надавши статус «біженців». А «тікати» за словником – «спішно віддалятися, щоб із небезпеки потрапити в захищеність; (від когось, чогось) відбігати». Тобто ми «втєкли» у східно-німецький квартал, де неонацистські орди щовечора вирушали полювати на людей. І це не перебільшення. В середині дев'яностих неонацисти в Грюнау розгорнули справжню громадянську війну. За люб'язного самоусунення поліції.

У Києві я з Костіком і Ростіком грав у партизанів, у Грюнау – тікав від неонацистів із ножами, неонацистів із псами і неонацистів із бейсбольними битами. Якщо мені вдавалося добігти до нашого будинку, я злітав сходами до квартири на восьмому поверсі. А на сусідніх дверях красувалася промовиста наліпка: «Рудольф Гес – народний герой, вечірка у п'ятницю».

За кілька років у Грюнау, приблизно тоді, коли на уроці історії вперше заговорили про Голокост, тато дав мені раду: «Якщо не хочеш мати проблем, не лізь у чужі справи. Коли щось тебе безпосередньо не стосується – лишайся осторонь».

Так, осторонь від усього, невидимо.

– Па, а хіба Голокост узагалі не став можливим тому, що не-євреї трималися осторонь і ніхто не протестував?

– Так, але... – Перш ніж батько щось відповів, якийсь нацик попросив вогню. – Нема вогню, – відповів тато з таким акцентом, що не впізнати вихідця зі Східної Європи було неможливо.

Нацик видав у відповідь: «А від тебе, Авраам, мені сраного вогню й не треба».

Тиша.

Тато намагався справити загрозливе враження. А на дві голови вищий нацик був справді загрозливим.

А потім він раптово повернувся і пішов. Із таким виразом обличчя, наче відклав якусь важливу, проте надто важку роботу. Цю жидівську ниву він коситиме, але пізніше. Про те, чи потрібно від усього відмежуватися і дбати лише про власний добробут, ми в той день більше не говорили.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ